

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚIU”**

TEZĂ DE DOCTORAT

**PROCESUL DE URBANIZARE ÎN CENTRELE
INDUSTRIALE HUNEDOARA ȘI CĂLAN, 1945 – 1968**

(REZUMAT)

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC

CȘ. I. DR. GHEORGHE IANCU

DOCTORAND

MARA MĂRGINEAN

CLUJ NAPOCA

2013

CUPRINS

CAPITOLUL 1

INTRODUCERE	1
I. Urbanizarea, o componentă a procesului de modernizare	8
II. Perspective istoriografice asupra proiectului sovietic de modernizare	18
A. <i>Societatea stalinistă între tradiționalism și modernitate</i>	18
B. <i>Orașul în Europa centrală și de est în perioada postbelică</i>	23
C. <i>Industrializare și urbanizare în perioada regimului Gheorghe Gheorghiu-Dej. Cazul centrelor siderurgice hunedorene</i>	26
III. Obiective, metode	30
A. <i>Procese negociate</i>	36
B. <i>Istории întrepătrunse</i>	39
C. <i>Identități lucrative</i>	40
IV. Sursele unei istorii locale	42

PRIMA PARTE

MODELE DE ORGANIZARE A SPAȚIULUI URBAN HUNEDOREAN ÎNTRE INFLUENȚA MOSCOVEI ȘI NECESITĂȚI NAȚIONALE ȘI LOCALE	47
---	-----------

CAPITOLUL II

ROMÂNIA POSTBELICĂ	49
I. Urbanismul, o formă de sociologie aplicată? Idei și instituții despre reconstrucție în România postbelică, 1945 - 1948.....	50
A. <i>Activități lucrative și modele de organizare a spațiului.</i>	54
B. <i>Opțiuni românești.</i>	60
C. <i>Consiliul Național al Cercetării Științifice și dinamica instituțională a refacerii în primii ani de după război.</i>	69
II. Instituțiile responsabile cu urbanizarea între ideologie și necesități practice, 1948-1952.....	77
A. <i>Locul arhitecturii în sistemul sovietic postbelic:</i>	78
B. <i>Raportul partid -- proiect economic:</i>	83
C. <i>Raționalizare și proiect politic în România</i>	88
III. Înființarea Comitetului de Stat pentru Arhitectură și Construcții, noiembrie 1952	95

A. <i>Premisele economice și politice ale înființării CSAC-ului:</i>	96
B. <i>Realismul socialist – La Moscova</i>	99
C. <i>... la București</i>	104
D. <i>Modele instituționale în spațiul românesc:</i>	108
IV. <i>Între est și vest. Schimbare de paradigmă constructivă după 1954</i>	111
A. <i>Influența Moscovei și a Occidentului în sintetizarea unui nou model de ordine urbană.</i>	112
B. <i>Noul urbanism al anilor 50</i>	116
V. <i>Concluzii</i>	126

CAPITOLUL III

DE LA PLANURILE POLITICIENILOR LA PROIECTELE ARHITECȚILOR. CONSTRUCȚIA ORAȘULUI HUNEDOARA, 1945-1956 .....

I. Hunedoara la finele Celui de-al Doilea Război Mondial. O fotografie	131
II. Un combinat siderurgic pentru o țară cu economie agrară. Contextul politic, ideologic și economic al dinamicii Hunedoarei	134
III. Primele proiecte de construcție a Hunedoarei – continuități arhitecturale românești și fragmente constructive sovietice.....	145
A. <i>Inceputul</i>	145
B. <i>Locuințe într-un oraș-grădină, 1947-1949</i>	147
B.1. <i>Soluția A.</i>	148
B.2. <i>Soluția B.</i>	153
C. <i>O etapă intermediară, 1949-1951</i>	157
C.1. <i>Sistematizare regională</i>	158
C.2. <i>Sistematizare orășenească</i>	161
IV. <i>Orașul Hunedoara, o formă de artă totală?</i>	166
A. <i>Un nou plan de sistematizare în Hunedoara: între inginerie socială și necesități practice</i>	167
B. <i>Realismul socialist. Un model sovietic construit la Hunedoara</i>	171
C. <i>Hunedoara în cifre</i>	182
V. <i>De la București la Hunedoara -- Centralism instituțional, proiect politic în construcția orașului și disfuncționalități în plan local</i>	183
A. <i>Perspectiva autorităților de la București asupra programului de construcție hunedorean</i>	184
B. <i>Efecte ale instituționalizării practicii de proiectare în noiembrie 1952</i>	190

C. <i>Realitatea de pe șantierele de construcții hunedorene</i>	197
D. <i>Stagnare în construcția orașului socialist</i>	202
VI. Concluzii	204
CAPITOLUL IV	
MODERNITĂȚI ÎNTREPĂTRUNSE, 1958 - 1968	207
I. Politicile economice ale regimului Gheorghe Gheorghiu-Dej și implicațiile lor asupra dinamicii urbanistice hunedorene.	209
II. Funcționalism, raționalism și modernism.	221
A. <i>Programe de urbanizare în arealul siderurgic hunedorean începând cu a doua jumătate a anilor 1950. Influențe sovietice și constrângeri economice românești</i>	222
B. <i>Sistematizarea zonei centrale a orașului Hunedoara, 1958.</i>	226
B.1. <i>Critica cvartalelor realist socialiste din Hunedoara</i>	227
B.2. <i>Ceva vechi și ceva nou</i>	233
B. 3. <i>O abordare sociologică a locuinței și a spațiului urban hunedorean</i>	234
B.4. <i>Un model urban hunedorean pentru întreaga țară</i>	245
C. <i>Plenara P.M.R. din noiembrie 1958 și reevaluarea activității în domeniul construcțiilor de locuințe.</i>	250
C.1. <i>Implicațiile politico-economice ale descentralizării din 1957 și realitățile hunedorene</i>	252
C.2. <i>Primele semnale ale nemulțumirilor conducerii centrale</i>	253
C.3. <i>Regruparea în plan local</i>	256
C.4. <i>Consecințe</i>	259
III. Arhitectura în anii 60 – soluții pentru o dezvoltare zonală	262
A. <i>Micro-raionul</i>	264
B. <i>Recuperarea modelelor moderniste de dezvoltare zonală siderurgic hunedorean.</i>	269
C. <i>Un nou oraș pe harta țării: Călan</i>	273
D. <i>Noul proiect de sistematizare urbană al Hunedoarei, 1960.</i>	285
E. <i>Modele arhitecturale în Hunedoara deceniului al șaptelea:</i>	288
F. <i>Decentralizare decizională și politici regionale de urbanizare în primii ani ai conducerii lui Nicolae Ceaușescu, 1965 - 1968</i>	298
IV. Dinamica fondului locativ permanent și capacitatea de cazare în cele două centre industriale	304
V. Concluzii	314

PARTEA A DOUA

MUNCĂ, NIVEL DE TRAI ȘI VIAȚĂ COTIDIANĂ ÎN AREALUL SIDERURGIC HUNEDOREAN 319

CAPITOLUL V

MOBILITATEA SOCIALĂ ÎN AREALUL SIDERURGIC HUNEDOREAN, 1945 - 1968 321

I. Etapele procesului migrator:	323
A. <i>Hunedoara</i>	324
B. <i>Călan</i>	335
II. Comportamentul demografic al populației urbanizate	341
A. <i>Structura gospodăriei.</i>	342
B. <i>Nupțialitatea.</i>	344
C. <i>Natalitatea.</i>	347
D. <i>Mortalitate.</i>	349
E. <i>Sporul natural.</i>	351
III. Concluzii:	352
IV. Tabele statistice	353

CAPITOLUL VI

IGIENA ȘI STANDARDUL DE VIAȚĂ ÎN AREALUL SIDERURGIC HUNEDOREAN 369

I. Aspecte edilitare:	370
II. „Igienic înseamnă estetic”: politici și realități sanitare în arealul siderurgic hunedorean	374
A. <i>Legiferarea sănătății</i>	374
B. <i>Starea de sănătate a populației și evoluția morbidității</i>	376
III. Urbanitate, ruralitate și condiții de locuit în noile orașe industriale	378
A. <i>Mobilizare cetățenească, voluntară</i>	379
B. <i>Locuirea în taberele provizorii de barăci</i>	383
C. <i>Locuirea în orașul muncitoresc</i>	394
IV. Distribuția forței de muncă la nivelul spațiului urban	399
V. Concluzii	406

CAPITOLUL VII

MUNCITORUL: PRODUCĂTOR AL SPAȚIULUI URBAN 409

I. Motivația și așteptările mobilității forței de muncă	411
A. <i>Preocuparea regimului pentru atragerea forței de muncă</i>	411
B. <i>Așteptările muncitorilor</i>	416
II. Cum se obține o slujbă în industria siderurgică – cazul Uzinelor Victoria de la Călan	422
A. <i>Un corpus arhivistic inedit: dosarele personale ale muncitorilor Uzinelor Victoria din Călan</i>	423
B. <i>Muncitorii își construiesc identitatea socialistă</i>	427
III. Munca în siderurgie și demersurile pentru creșterea productivității	432
A. <i>Productivitatea muncii și dinamica industrială</i>	433
A.1. O perioadă incertă. Productivitatea muncii în intervalul 1945-1957.	434
A.2. O posibilă soluție? Propaganda tehnică printre muncitori	442
A.3. Reevaluarea normelor de producție	448
B. <i>Nivelul de salarizare al angajaților siderurgiști</i>	454
IV. Concluzii	462
 CAPITOLUL VIII	
MUNCITORUL: CONSUMATOR AL SPAȚIULUI URBAN	465
I. La cumpărături	467
A. <i>Aprovizionarea cu bunuri de larg consum</i>	468
B. <i>Puterea de cumpărare a locuitorilor</i>	479
II. Negocierea unui trai mai bun	484
A. <i>Petiționarul</i>	486
B. <i>Întreprinzătorul</i>	496
C. <i>Micul burghez</i>	498
III. Concluzii	501
 CONCLUZII	503
Lista imaginilor	513
Lista graficelor	515
Lista tabelelor.....	517
BIBLIOGRAFIE	519

Cuvinte cheie: Hunedoara, Călan, urbanizare, industrializare, comunism, arhitectură, modernizare

Rezumat:

Această teză de doctorat analizează procesul de urbanizare în centrele industriale Hunedoara și Călan în perioada 1945-1968 în tandem cu dinamica statutului socio-economic și profesional al locuitorilor. Înțelegem procesul de urbanizare ca o succesiune a unor programe de **inginerie socială** aplicate în plan local în arealul siderurgic hunedorean. Originare din tradiția modernității europene, dar reinterpretate prin lentila ideologiei marxiste, și preluate în România și în restul blocului estic pe filieră sovietică, aceste modele de construcție urbană au urmărit transformarea ordinii sociale existente în numele preeminenței centralismului instituțional și a economiei planificate: Orașul grădină (1947-1949); Cvartalul realist-socialist (1951-1954); Micro-raionul (1960-1968).

Am pornit de la premisa că procesul de urbanizare în arealul siderurgic hunedorean este rodul întrepătrunderii realităților românești cu influențele sovietice și occidentale, dar, în același timp, este și o expresie a evoluției societății românești, deopotrivă sub forma continuității față de perioada anterioară instaurării regimului comunist și a rupturilor, adeseori violente și ireversibile, produse de noua putere politică. Întrepătrunderea acestor planuri s-a regăsit, în diferite forme, atât în practicile populației dar și în soluțiile urbanistice alese pentru a fi puse în practică. Practicile cotidiene ale forței de muncă hunedorene în perioada anilor postbelici relevă o combinație între idei teoretice inoculate prin strategii discursive și educaționale, tradiții influențate de experiențele anterioare în comunitățile de origine și priorități personale, dar și a specificității românești influențate deopotrivă de Uniunea Sovietică și de Occident. Pe fondul dinamicii războiului rece, aspectul, funcția și organizarea spațiului urban, au cunoscut transformări semnificative, de la avangardă la realismul socialist și înapoi la modernism, având un impact profund asupra vieții cotidiene a populației. Ca atare, abordăm procesul de construcție urbană astfel încât să stabilim în ce măsură urbanizarea în spațiul socialist a avut un caracter diferit – excepțional – față de procese similare derulate în occident.

Am urmărit să răspundem la trei întrebări a căror sensuri se întrepătrund: Care au fost pârgurile instituționale care au angrenat relația dintre autoritățile centrale și locale pe de o parte,

și dintre stat și actorii implicați în procesul de construcție urbană, precum arhitecți, ingineri sau economiști, pe de altă parte? În ce măsură caracterul eterogen al comunității urbane din arealul siderurgic hunedorean s-a constituit într-un agent de presiune, sancționare sau alterare a proiectului statului? În ce măsură așteptările forței de muncă legate de nivelul de trai influențează aspecte precum -- consumul, relațiile de gen sau participarea publică a locuitorilor --, și cum articulează acestea relația dintre comunitate și individ?

Din punct de vedere metodologic, această analiză are la bază modelul interpretativ al ultramodernismului propus de James C. Scott. Acest concept se refera la un proiect de inginerie socială care vizează transformarea integrală a unei realități prin derularea unor proiectele de anvergură precum spații urbane, baraje, sisteme de irigații, proiecte silvice prin care natura poate fi „stăpânita”; ultramodernismul se mai refera și la impunerea la nivelul societății a unor prevederi „normative,” clasificări și standardizări atotcuprinzătoare prin care toate aspectele practicilor sociale să fie cuantificabile, și deci, previzibile pentru factorii de decizie. Ultramodernismul s-a caracterizat prin preocuparea exclusivă pentru viitor, ignorarea tradiției și preeminența științei și tehnologiei. A avut un caracter vizual pregnant. În interiorul acestui proiect, autoritatea simbolică a fost transferată către arhitecți, urbaniști și ingineri, a căror expertiză profesional - științifică era esențială pentru identificarea unor soluții fezabile pentru derularea proiectelor statului. Strânsa legătură dintre optimismul ideologiilor ultramodernismului față de infailibilitatea proiectului de transformare și promisiunea progresului permanent și îmbunătățirea condițiilor de trai ale populației îl plasează în sfera utopicului și problematizează în legătură cu fezabilitatea sa. Problema unui astfel de program „total” a fost că în pofida mecanismelor restrictive care au vizat standardizarea și reglementarea raporturilor sociale la nivel formal, deci vizibil, puterea decizională nu a identificat pârghii pentru a reglementa eficient relațiile informale. În cazul de față, fiecare individ devine un actor al procesului de industrializare și urbanizare, fie că acesta este parte a unui sistem birocratic care pune în practică programul autorității politice, fie că acționează în nume propriu, trăind modernizarea într-o manieră subiectivă. Cu alte cuvinte, discursul autorității este interiorizat și produce efecte în acele spații/ construcții unde acțiunea modernizatoare este acceptată, însușită sau, din contră, respinsă.

Un demers interdisciplinar prin excelență, care poate fi recuperat deopotrivă de sociologi sau de specialiști în istoria arhitecturii, procesul de urbanizare este analizat în limitele paradigmei

asociate termenului de „Alltagsgeschichte,” respectiv, o formă de micro-istorie care abordează experiențele zilnice ale populației atât prin prisma felului în care statul influențează viața cetățenilor, ci și a felului în care aceștia (re)acționează. În felul acesta, cercetarea de față ilustrează proiectul de modernizare a statului român postbelic, în plan local, prin identificarea mijloacelor de transmisie, articulare și contestare a autorității centrale precum și implicațiile socio-culturale și economice ale acestui proces. Am fost preocupați să conceptualizăm raporturile fluide dintre „dominație” și „contestarea puterii” pentru a identifica felul în care, în plan local, „diversitatea” individuală, exprimată prin detalii „picante” care uneori pot induce impresia de „romanțare” a trecutului, generează întrepătrunderea istoriilor și a modelelor culturale. Identificăm două paliere de analiză. Pe de o parte, prin componenta sa constructivă pregnantă, procesul de urbanizare oferă cercetătorului oportunitatea de a surprinde pârghiile din spatele actului decizional care nu sunt întotdeauna în concordanță cu litera și spiritul legilor și a proiectelor oficiale. Pe de altă parte, felul în care urbanizarea transformă experiența zilnică a populației, a felului în care locuitorii percep și interiorizează proiectul statului, reprezintă de asemenea o expresie a nuanțării unui proces constructiv. Pentru a evidenția cele de mai sus, teza este structurată în două părți care însumează șapte capitole.

Prima parte, alcătuită din trei capitole distincte, urmărește să analizeze procesul propriu-zis de construcție urbană. Capitolul al doilea tratează problematica relațiilor României cu Uniunea Sovietică și cu occidentul prin prisma evoluției modelelor arhitecturale. Analiza în plan instituțional a domeniului arhitectural constructiv are valoare de reprezentativitate la nivel național pentru că urmărește o investigație istorică din perspectiva relației centru – periferie. Cercetarea în oglindă a proiectului inițial și a felului în care a fost implementat ulterior urmărește să ilustreze mai multe paliere: dialog instituțional, practică profesională, mecanisme propagandistice și reacție individuală. Următoarele două capitole descriu etapele succesive de construcție a celor două orașe, și urmăresc deopotrivă aspecte estetic-arhitecturale și de funcționare instituțională. Analiza este articulată în funcție de proiectul regimului de industrializare. Dacă până în 1957, orașul Hunedoara s-a dezvoltat în funcție de necesarul de oțel al țării, după acest an a apărut necesitatea extinderii capacităților de producție precum și creșterea numărului de angajați. În acest context a început construcția orașului Călan, care urma să cazeze o parte din muncitorii hunedoreni dar și a angajaților Uzinelor Victoria. În egală măsură, extinderea rețelei urbane prin dezvoltarea unor sisteme urbanistice zonale a coincis cu o

serie de reconsiderări a modelelor sociale, experiența hunedoreană a industrializării servind drept model pentru proiecte urbanistice care aveau să fie materializate la nivel național.

A doua parte a tezei, compusă din patru capitole distincte, urmărește să analizeze dimensiunea socială a procesului de construcție urbană. Un prim capitol se oprește asupra etapelor mobilității forței de muncă spre cele două centre industriale și a felului în care acestea au influențat structura gospodăriilor urbane nou construite sau a comportamentului demografic al locuitorilor. Al doilea capitol se oprește la aspecte legate de igienă publică și condiții de locuit, cu precădere asupra stilului de viață în barăcile provizorii și a celui în locuințele deja finalizate. Capitolul se încheie cu o perspectivă sociologică asupra procesului de urbanizare prin evidențiere felului în care etapele succesive de mobilitate a forței de muncă s-au transpus la nivelul cartierelor de locuit prin faptul că cei proveniți din aceleași zone geografice sau aveau un statut socio-profesional similar locuiau în aceleași cartiere. Penultimul capitol al tezei analizează aspecte legate de statutul muncitorilor în interiorul întreprinderilor siderurgice, acordând o atenție particulară mecanismelor angajate pentru construcția identităților colective și individuale în contextul procesului de industrializare. Teza se încheie cu o discuție despre puterea de cumpărare a populației și mijloacele angajate de aceștia pentru a-și îmbunătăți calitatea vieții prin diferite strategii de interacțiune cu autoritățile. În felul acesta, rotunjim perspectiva asupra cotidianului socialist prin referiri la raporturile de gen sau la aspecte legate de spațiu public și spațiu privat.

O astfel de abordare este importantă pentru că vizează analiza procesului de modernizare a României postbelice prin prisma transformărilor „la firul ierbii” a societății, evoluția vieții oamenilor obișnuiți, acei anonimi ai istoriei care au reprezentat, în fond, principalii beneficiari ai întregului proces. Spre deosebire de „macro-istorie,” studiul de față urmărește să ilustreze cum nivelul de dezvoltare economică și dinamica proiectelor sociale influențează interacțiunile dintre locuitori, percepția realității imediate exprimând, în cele din urmă, o relaționare a indivizilor față de stat. Din perspectiva evenimentelor din ziua de astăzi, percepția subiectivă a proiectului de modernizare socio-economică a regimului comunist capătă valențe noi, și adeseori surprinzătoare, atâta timp cât perioada post-socialistă este marcată de o incidență ridicată a nostalgiei comunismului. Reconstruirea procesului urbanizării în zona industrială a Hunedoarei prin analiza a două studii de caz are un grad mare de originalitate în cercetarea istorică din

România, aceasta fiind o rezultată a surselor folosite, a interdisciplinarității metodelor angajate precum și a problematicii complexe pe care o analizează.

Această teză de doctorat se bazează pe mai multe categorii de surse: arhive, presă, statistică, memorialistică, proiecte arhitecturale, filme artistice sau de propagandă, jurnale TV, fotografii. Practica regimului comunist de a scrie tot, de a semna, contrasemna, planifica, organiza, sintetiza, informa și raporta a făcut ca procesul de urbanizare să fie documentat în sute de mii de pagini de arhivă, zeci de ziare și reviste, publicații pe diferite tematici, materiale audio-video, imagini etc. Expresie a epocii care le-a produs, redactate în limbajul ideologic marxist-leninist, acestea însă transmit mecanismul constructiv, etapele, realizările sau neîmplinirile profesionale ale celor care erau investiți cu responsabilitatea procesului.

Elementul de originalitate al acestei teze de doctorat constă în materialul arhivistic consultat. Însușind aproape cincizeci de fonduri, deținute de arhive locale, naționale dar și de către arhivele britanice sau de Open Society Archives de la Budapesta, mare parte din aceste documente sunt pentru prima dată introduse în circuitul istoriografic românesc.

La nivel central, fondurile deschise cercetării la Arhivele Naționale, Arhiva Academiei Române, Arhiva Uniunii Arhitecților și Arhiva CNSAS-ului au oferit informații interesante și foarte utile despre dimensiunea națională a procesului de urbanizare, a stilului de viață a populației dar și a dinamicii economice a țării. Menționăm cu precădere fondurile Comitetului Central al PCR sau părțile structurale ale Consiliului de Miniștri, ambele deținute de Arhivele Centrale, care reconstruiesc felul în care diferite structuri guvernamentale au gestionat procesele de industrializare și urbanizare atât în plan intern prin decizie politico-economică cât și la nivel internațional prin colaborare tehnico-științifică, acțiuni de diplomatie culturală sau schimburi profesionale dintre arhitecții români și cei occidentali. Problematika transferului instituțional din interbelic în perioada regimului comunist a fost analizată pe baza informațiilor cuprinse în fondul Consiliului Național al Cercetării Științifice deținut de Arhiva Academiei Române. Date despre statutul profesional al proiectanților au fost de asemenea obținute de la Arhiva Uniunii Arhitecților. În cele din urmă, în Arhiva CNSAS-ului au fost identificate informații despre acțiunile de sabotaj derulate în Uzinele de Fier de la Hunedoara pe parcursul anilor 50, dar și sinteze realizate de organele Siguranței referitoare la starea de spirit a populației pe parcursul anilor 40.

Documentele din arhivele locale – Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale, Arhiva Primăriei municipiului Hunedoara și Arhiva Primăriei orașului Călan - conținând informații, unele radical diferite de cele disponibile în arhivele din București, prezintă interacțiunile la nivel local. Cazul regiunii Hunedoara reprezintă un exemplu fericit, un număr important de fonduri arhivistice fiind păstrate. La Serviciul Județean Hunedoara au fost consultate fondurile PCR regional și municipal Hunedoara, colecțiile primăriilor celor două orașe, documentele sfaturilor populare regionale și raionale, fondurile întreprinderilor industriale din zonă, precum Combinatul Siderurgic, Întreprinderea de Construcții Siderurgice, Trustului 4 de Construcții sau Uzinele Victoria din Călan, dar și analizele statistice regionale. Celelalte două arhive consultate – a primăriilor localităților Hunedoara și Călan – au oferit date complementare celor identificate anterior în alte fonduri. Menționăm aici cu precădere documentația urbanistică aferentă construcției celor două orașe deținută în fondurile fostului IGO sau materialele create de sfatul popular al orașului Călan.

Documentele de arhivă constând din stenograme, analize statistice, planuri de muncă și dări de seamă ale diferitelor instituții locale, regionale și naționale ilustrează interacțiunile birocratice din spatele proiectului propriu-zis de edificare. O primă direcție a proiecției arhitecturale aduce în prim plan problematica raportului dintre design, politic și ideologie atâta timp cât în România anii '60 au coincis cu o reevaluare a discursului public prin introducerea dimensiunii tehnologice ca ilustrare a modernității. O a doua direcție descrie atmosfera oarecum conflictuală apărută la nivelul factorilor decizionali și ilustrează perspectiva birocratică asupra proiectului de construcție. Ele au avut rolul de a delimita cadrul de interacțiune cu populația, dar din punctul de vedere al istoricului, devin componente semnificative pentru identificarea ulterioară a interacțiunilor personale, a dimensiunii subiectivității experienței socialismului.

Prin coroborarea acestor surse constatăm că procesul de urbanizare nu a fost unul unidirecțional. Reacția populației, felul cum aceasta a perceput noua putere politică, retorica propagandistică, practicile economiei planificate au constituit elemente ale „dialogului” regimului cu cetățenii. Pentru cercetător acest lucru este benefic: scrisori adresate autorităților locale și centrale, cărți de oaspeți ale expozițiilor organizate în cele două centre industriale, impresii ale vizitatorilor în trecere prin orașe, dar și un fond bogat cuprinzând dosarele de angajare ale muncitorilor din Uzinele Victoria din Călan au oferit informații de primă mână. Toate aceste materiale reprezintă un vast repertoriu de sensuri și modalități de integrare în

sistemul socialist care, din perspectiva istoriei cotidianului, delimitează cum locuitorii nou-urbanizați interiorizează proiectul politic de modernizare al statului.

Perspectiva națională asupra procesului de urbanizare a fost completată cu numeroase documente identificate în arhivele britanice de la Kew Gardens, Londra, Open Society Archives din Budapesta, precum și în urma celor două stagii de documentare întreprinse la Moscova în cursul anului 2010, respectiv 2011. Elementul comun al documentelor diplomatice britanice și ale OSA este interesul occidentalilor pentru problematica politicilor economice ale conducerii statului român și impactul social al acestora. Constând din analize despre dinamica industrială a țării – cu precădere a siderurgiei și a petro-chimiei -- în perioada războiului rece, nivelul de dezvoltare tehnică a Combinatului de la Hunedoara, despre puterea de cumpărare a populației sau disponibilitatea bunurilor de larg consum, acestea reușesc de asemenea să delimiteze și anumite tendințe ale felului în care prioritățile diplomatice au fost marcate de evenimentele de pe scena internațională. De exemplu, o seamă de documente referitoare la nivelul de trai al populației din statele blocului estic au fost realizate între 1957 și 1960. Un astfel de interes reflectă transformările din URSS unde lansarea Sputnik-ului a asigurat un prim câștig notabil esticilor în eterna lor dispută cu Statele Unite, iar decretul din 1957 al lui Nichita Hrușciiov legat de industrializarea construcțiilor de locuințe avea să genereze prin ricoșeu o reconsiderare a problemelor locuințelor pretutindeni în blocul estic.

În afară de lucrările de specialitate utile pentru reconstruirea contextului istoric, a perspectivelor comparative între situațiile semnalate în România și Uniunea Sovietică sau alte țări ale blocului estic, o serie de materiale editate au completat imaginea spațiului urban românesc. Recensămintele populației realizate în 1948, 1956 și 1966, anuarele statistice și demografice, prevederile legislative publicate atât în Monitorul Oficial cât și în Buletinul Sfatului Popular al Regiunii Hunedoara au oferit o perspectivă oficială asupra procesului de urbanizare.

De asemenea, o sursă importantă de documentare a fost furnizată de presă și revistele diferitelor organizații profesionale. *Arhitectura* (1950-1970); *Arhitectura în U.R.S.S. Extrase din revista sovietică Arhitektura SSSR* (1952); *Buletinul Comitetului de Stat pentru Arhitectură și Construcții al Consiliului de Miniștri* (1953); *Buletin Documentar al Institutului Central pentru Sistematizarea Orașelor și Regiunilor* (1955); *Buletinul Informativ, Științific și Administrativ al Academiei Române – Consiliul Național al Cercetării Științifice* (1948); *Buletinul Ministerului Construcțiilor* (1949-1950); *Buletinul Oficial al Republicii Populare Române* (1945-1968);

Buletinul Oficial al Sfatului Popular al Regiunii Hunedoara (1954-1968); *Buletinul Societății Arhitecților Români* (1945-1948); *Cercetări filozofice* (1955-1957); *Contemporanul, București* (1949-1960); *Constructorul, București* (1950-1963); *Drumul Socialismului, Deva* (1950-1968); *Flacăra* (1950-1960); *Flacăra Hunedoarei. Organ al Comitetului Orășenesc PMR Hunedoara și al Sfatului Popular Orășenesc Hunedoara* (1962-1964); *Munca, București* (1956); *Natura* (1950, 1960); *Orizont, București* (1945); *Probleme economice* (1948-1950); *Revista de statistică* (1967-1972); *Revista Fundațiilor Regale* (1945); *Revistele Tehnice AGIR-Arhitectură și Construcții* (1947-1949); *România liberă, București* (1950-1960); *Scânteia, București* (1948-1968); *Simetria, București* (1945-1947); *Timpul, București* (1945-1947); *Urzica, București* (1955-1960); *Uzina noastră. Organ al Comitetului Orășenesc PMR Hunedoara și al Sfatului Popular Orășenesc Hunedoara* (1949-1962); *Zori Noi, Deva* (1944-1947).

Astfel, acestea recuperează dimensiunea oficială a procesului de urbanizare. Însă, ceea ce trebuie reținut este faptul că de multe ori organele de presă nu erau simple platforme de propagare a retoricilor propagandistice, ci erau folosite pentru a semnală, oarecum voalat, proiecte economice ulterioare, evenimente sau nemulțumirea liderilor centrali față de realitățile din plan local documentate în materialele de arhivă; așa s-a întâmplat de exemplu în cazul atacului conducerii statului împotriva conducerii regionale de partid hunedorene la Plenara PMR din Noiembrie 1958 situație când articole critice față de prețul ridicat de cost al locuințelor hunedorene au apărut în presă cu multe luni înainte. Absorbția în blocul sovietic a generat inclusiv un transfer de materiale publicate în afara țării către instituțiile din România. Biblioteca Universitară din Cluj Napoca deține un număr semnificativ de ziare și reviste rusești sau est-europene, precum *Pravda*, *Isvestia*, *Arhitectura SSSR*, *Krokodil* etc., traduceri ale publicațiilor rusești, albume sovietice, consultarea acestora permitând integrarea realităților românești într-o perspectivă mai amplă a blocului socialist.

Pe un alt plan, materialele grafice, picturile și sculpturile, filmele artistice precum *Aproape de soare* (1960), dar și vasta producție literară inclusiv romanele lui Ion Călugăru, reportajele lui Eugen Barbu sau E. Nicorovici, și câteva piese de teatru deconstruiesc dimensiunea vizuala a procesului de urbanizare hunedorean.